

[Publicacions](#) > [Col·lecció Recerques](#) >

Similituds i diferències: la immigració dels anys 60 a l'Hospitalet (Recerques; 1)

Similituds i diferències: la immigració dels anys 60 a l'Hospitalet / Clara Carme Parramon Homs.
Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 2000. 240 p. ISBN: 84-922206-7-8.

- [Sumari. Presentació. Pròleg. Introducció](#)
- [1. El context històric i l'àmbit escollit](#)
- [2. El tema i l'univers d'estudi](#)
- [3. Disseny teòric i tècnic](#)
- [4. L'estructura de les poblacions](#)
- [5. Els nivells d'instrucció](#)
- [6. Sobre les parelles i les unitats domèstiques](#)
- [7. Categories socioprofessionals](#)
- [8. La distribució territorial en el marc de l'evolució urbanística de l'Hospitalet](#)
- [9. Conclusions generals](#)
- [Bibliografia. Relació de taules, gràfics i plànols](#)
- [Annex](#)

**Similituds i diferències.
La immigració dels anys 60 a l'Hospitalet**

CLARA CARME PARRAMON HOMS

CENTRE D'ESTUDIS
DE L'HOSPITALET

Similituds i diferències.

La immigració dels anys 60 a L'Hospitalet

CLARA CARME PARRAMON HOMS

Similituds i diferències.

La immigració dels anys 60 a l'Hospitalet

CLARA CARME PARRAMON HOMS

Edició Centre d'Estudis de l'Hospitalet
Major, 54, 1r 08901 L'Hospitalet
Telèfon 93 338 60 91 Telèfon/Fax 93 261 24 90
www.catalonia.net/celh
celh@catalonia.net

Equip d'edició Mercè Artigas, Rosa Guinart i Montserrat Perelló, del CEL'H.

Correcció lingüística Assumpta Manzanares, del CEL'H.
Pel que fa a l'ús dels articles en majúscules s'ha respectat la voluntat de l'autora.

Agraïments Agraïm especialment el suport i la col·laboració
de la Secció de Cartografia i del Departament d'Estudis de l'Ajuntament de l'Hospitalet;
d'en Josep Serra, cap dels Serveis d'Estudis Territorials
de la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana;
a l'empresa Ardisa i a les seves treballadores;
i a la Pili Mujico i en Carlos Larrosa
i al professorat i alumnat de l'IES Pedraforca.

Aportacions Aquest primer número de la col·lecció Recerques ha obtingut suport econòmic
del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana
del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya
en conveni amb la Caixa de Catalunya,
i de la Fundació Jaume Bofill.

Fotografia coberta Bloc d'habitatges del barri de Bellvitge.
✱ Albert Guinart i Rosa Guinart, CEL'H. 2000.

Disseny gràfic Laberint, imatge i comunicació SL

Dipòsit legal B-19.779-2000

ISBN 84-922206-7-8

A la meva germana Mercè

Sumari

PRESENTACIÓ	9
PRÒLEG	11
INTRODUCCIÓ	15
1. EL CONTEXT HISTÒRIC I L'ÀMBIT ESCOLLIT	21
1.1. Les migracions dels anys seixanta i el seu context general	21
1.2. Un àmbit territorial ben representatiu: L'Hospitalet de Llobregat	25
2. EL TEMA I L'UNIVERS D'ESTUDI	33
2.1. Cap a la delimitació de l'objecte d'estudi	33
2.2. Les idees generals que guien una investigació en dues fases	42
2.3. Les cinc procedències escollides: Andalusia, Aragó, Castella-Lleó, Extremadura i Galícia	46
3. DISSENY TEÒRIC I TÈCNIC	51
3.1. Alguns supòsits previs	51
3.2. Sobre el tractament de les dades del Cens de Població	55
4. L'ESTRUCTURA DE LES POBLACIONS	61
4.1. La distribució de les edats de les dones i els homes	61
4.2. Més consideracions sobre l'estructura per sexes	66
4.3. Condicions de partida diverses: breus apunts	68
5. ELS NIVELLS D'INSTRUCCIÓ	75
5.1. L'accés als estudis de les dones i els homes	75
5.2. Els nivells d'instrucció segons grups d'edat i sexe	79
5.3. Els aspectes més significatius	83
5.4. Comentaris sobre els nivells d'instrucció de la població de L'Hospitalet	85
5.5. El coneixement del català	87
6. SOBRE LES PARELLES I LES UNITATS DOMÈSTIQUES	97
6.1. Anotacions sobre l'estat civil	98
6.2. Nivells d'endogàmia i d'exogàmia	99
6.3. Composició de les unitats domèstiques i relacions de parentiu	104
7. CATEGORIES SOCIOPROFSSIONALS	109
7.1. Consideracions prèvies	109
7.2. Les relacions amb l'activitat productiva	111
7.2.1. Les persones en atur	113
7.3. Els sectors de producció i les branques d'activitat	116
7.4. Els diferents tipus de relacions laborals	120
7.5. Les ocupacions laborals i professionals	125
7.6. Relacions laborals i activitat professional	129
7.7. Dades de L'Hospitalet sobre les categories socioprofessionals	133
7.8. Conclusions en relació a les categories socioprofessionals	137

8. LA DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL EN EL MARC DE L'EVOLUCIÓ URBANÍSTICA DE L'HOSPITALET	147
8.1. Sobre la presentació de les dades	147
8.2. La distribució territorial comparada dels cinc col·lectius estudiats	150
8.2.1. Sobre la representativitat de l'univers d'estudi en la seva distribució territorial	152
8.3. La concentració territorial de cada origen	157
8.3.1. Interètnicitat i densitat en el poblament de l'univers d'estudi	160
9. CONCLUSIONS GENERALS	165
9.1. Estratègies diverses: algunes idees	173
BIBLIOGRAFIA	181
RELACIÓ DE TAULES, GRÀFIQUES I PLÀNOLS	189
ANNEX	193

1. El context històric i l'àmbit escollit

1.1. LES MIGRACIONS DELS ANYS SEIXANTA I EL SEU CONTEXT GENERAL

Els moviments migratoris de la segona meitat d'aquest segle a l'estat espanyol foren processos generals de mobilització que van abraçar no solament el conjunt d'Espanya —totes i cadascuna de les regions i les províncies— sinó que també traspasaren les fronteres estenent-se sobretot pel continent europeu. Es va configurar així un sistema migratori complex¹, en el marc del qual les estratègies migratòries, ben sovint, combinaven diversament la mobilització d'amplis col·lectius humans per uns i per altres territoris.

Els fluxos migratoris que afectaven importants contingents de població als anys cinquanta foren impactants als anys seixanta i no van perdre intensitat fins a la meitat de la dècada següent. Voldria aclarir que, quan al llarg d'aquesta investigació em refereixo a aquesta onada migratòria com als moviments migratoris dels anys seixanta, no entenc pas que apareguessin de cop en aquesta dècada, ni tampoc entenc que fossin un fenomen imprevisible, fruit d'una conjuntura excepcional ni que la polarització dels fluxos migratoris es perfilés al marge de les decisions dels poders econòmics i polítics.

Les migracions contemporànies constitueixen una de les principals maneres de reproducció del sistema capitalista, interessat a localitzar l'excedent econòmic en un espai no circumscrit a les fronteres polítiques, en funció del criteri bàsic de màxima rendibilitat. En la mesura que al capitalisme les relacions de producció es caracteritzen pel caràcter de mercaderia de la força de treball, la població treballadora tendirà a desplaçar-se segons com variï aquella localització del capital. Els qui el controlen, per operar millor, en cerquen una alta concentració tot reforçant-se la progressiva assalariació de la mà d'obra. Al seu torn, aquest fenomen contribueix a augmentar la mobilitat d'aquesta mà d'obra, és a dir, la possibilitat de moviments migratoris. Així, fluxos de capital i fluxos migratoris estan sempre relacionats².

De fet, al llarg del segle XX, els moviments migratoris constitueixen un dels elements principals de la història d'Espanya, i també de la història de Catalunya específicament³. La Guerra Civil trastocà de forma profunda —com tots els àmbits de la vida del país— la dinàmica migratòria que de tota manera es reprengué a la mateixa dècada dels anys quaranta, tal i com han destacat en els últims anys diverses autores i autors⁴. Així, quan s'estudien les xarxes migratòries dels anys seixanta, els ingents fluxos migratoris de l'època es poden interrelacionar amb la mobilització ja rellevant de la població espanyola a mesura que avançava la dècada dels cinquanta i també amb les mobilitzacions dels anys quaranta.

Per a comprendre millor aquests moviments migratoris, cal tenir en compte no només les causes econòmiques sinó també aquelles estratègies migratòries en les quals pesen factors extraeconòmics, entre d'altres, els relacionats amb la terrible repressió de la postguerra entre aquells sectors de les poblacions rurals de qui es coneixien activitats i idees antifeixistes a la preguerra o durant la Guerra Civil⁵. A les mateixes prospeccions de camp que he dut a terme a L'Hospitalet, es recorden llunyanament xarxes migratòries que vinculen assentaments a la ciutat als anys seixanta amb itineraris migratoris empresos als anys quaranta, que ja s'ubicaren a la ciutat a la primera postguerra. Entre diversos sectors, les xarxes migratòries es remunten al primer terç de segle.

La periodització concreta de la intensitat dels processos migratoris i la direcció dels fluxos i les seves característiques específiques es fan comprensibles en el marc del context històric en què es desenvolupa el sistema capitalista a Espanya, a partir de 1939, sota la dictadura franquista, tema a què tot seguit em referiré succintament⁶.

Als anys quaranta, una conjuntura política internacional transitòriament desfavorable al projecte polític franquista contribuï que la dictadura s'apliqués a desenvolupar un discurs ultranacionalista que

emfatitzava l'autosuficiència en relació a tots els àmbits de la vida espanyola. En el terreny econòmic, aquest discurs que tan bé encaixava amb la ideologia feixista es va plasmar en una fèrria autarquia que combinà intervencionisme i control absoluts de l'Estat en tota l'activitat econòmica. Així, Espanya no va participar fins als anys cinquanta de la nova fase d'internacionalització del capital que, després de la Guerra Mundial, s'estructurà al voltant del Pla Marshall; i aleshores s'integrà de forma perifèrica en la nova jerarquització de les relacions de poder internacionals.

La política autàrquica va endinsar el país en una profunda depressió econòmica i en un empobriment de la població encara avui recordat per les generacions més grans, que veieren reduïts els salaris i empitjorades les condicions de treball i de vida. Foren els anys de les cartilles de racionament, el mercat negre i els estraperlistes, els talls d'electricitat, les llargues jornades laborals, el silenci i la por.

No fou fins a la meitat dels anys cinquanta que es recuperaren els nivells de producció i de vida de la preguerra. La represa de les relacions polítiques, militars i econòmiques amb els Estats Units i la reobertura del comerç amb una Europa en plena expansió econòmica —que absorbirà gran nombre de mà d'obra aturada a Espanya— van desbloquejar l'estancament de l'economia espanyola. Aquesta reactivació tingué especial repercussió en la producció industrial al mateix temps que l'Estat va augmentar les inversions en obres públiques i altres infraestructures bàsiques. Ben sovint, els excedents dels grans propietaris de la terra es desplaçaven cap a la inversió financera; i fou des d'aquests poders —mitjançats també pels interessos del capital internacional, que s'abocava cap al mercat espanyol—, que es van decidir les localitzacions de les noves indústries, cosa que va determinar les direccions dels fluxos migratoris alhora que va consolidar el desenvolupament desigual del territori peninsular. No obstant això, la indústria espanyola continuava gaudint d'un fort proteccionisme que permetia que

els empresaris no tendissin a preocupar-se de la competitivitat dels productes en el mercat. Sovint, més que invertir en la modernització de les seves indústries, els empresaris tendiren cap a l'especulació financera dels beneficis, canalitzant-los cap a inversions mobiliàries i immobiliàries.

Al anys cinquanta, Catalunya i sobretot l'àrea barcelonina foren uns dels focus de reactivació industrial. El tradicional sector tèxtil deixava pas a les puixants indústries metal·lúrgiques i químiques, que van presentar unes creixents necessitats de mà d'obra, alhora que s'acostaven els anys daurats de la indústria de la construcció i els grans negocis immobiliaris. La localització de la Seat a Barcelona es convertí en un dels símbols del boom industrial en què s'entrava. Les velles i les noves zones industrials absorbien sense cap problema la població agrícola que l'intervencionisme autàrquic expulsava tant del mateix camp català com de les zones agrícoles de la resta de l'Estat.

A la dècada dels 50's, i especialment a la segona meitat, van arribar a Catalunya prop de mig milió de persones de la resta de l'Estat, el 80% de les quals s'instal·là a la província de Barcelona. Aquest moviment migratori creixent perfilava ja les pautes d'un nou model de reproducció a la Catalunya contemporània que es consolidaria als anys seixanta. El fort increment de la població en xifres absolutes es traduí en un notable rejoeniment, en l'augment de la natalitat⁷, en el creixement de la població activa preferentment ocupada en la indústria i, en menor mesura, als serveis, tot reduint-se fortament la proporció d'actius al sector primari. Paral·lelament es consolidaven canvis estructurals en el sistema territorial català.

Aquest procés de canvi socioeconòmic requeria, si més no, desplaçar definitivament els sectors polítics que continuaven sent favorables a la política autàrquica. La crisi financera provocada pel dèficit comercial dels últims anys cinquanta fou la conjuntura que accelerà el canvi de govern de l'any 1957. Paral·lelament, el fet d'acabar també amb l'inter-

vencionisme estatal en l'àmbit de les relacions laborals evitaria la ràpida politització dels conflictes i la seva mateixa extensió, afavorida per l'existència d'un únic interlocutor general comú davant de les reivindicacions laborals: l'Estat.

Des de l'inesperat èxit de la vaga de tramvies de Barcelona de l'any 1951 i la posterior vaga generalitzada, la dècada dels 50 apareix marcada per un seguit de lluites obreres, tant a Catalunya com a la resta de l'Estat, que esperonades per l'espectacular increment sostingut del cost de la vida, reflectien un malestar generalitzat. També al final dels anys cinquanta, els estudiants de diverses universitats entren en el terreny de les protestes organitzades, tot conformant-se les bases del que seria el moviment antifranquista de les dècades posteriors, que també englobà determinats sectors de l'església catòlica i, sobretot a Catalunya, aglutinà, així mateix, notables grups de professionals i intel·lectuals.

El definitiu canvi de signe de la política econòmica autàrquica té una data clara: 1959, l'any de l'anomenat Pla d'Estabilització. Al tombant de la dècada, es va dur a terme l'inajornable sanejament financer del dèficit públic, reajustament protagonitzat pels sectors opusdeistes del règim amb el suport de la gran banca i les principals institucions econòmiques internacionals. L'estabilització fou dràstica i va comportar un empitjorament de les condicions de vida de la població (congelació de salaris, atur), tot expulsant forts contingents cap a la migració europea. Foren tant sectors amb experiència migratòria anterior com d'altres que migraven de bell antuvi. Catalunya va ser un dels territoris on proliferaren els exemples d'aquell model complex de sistema migratori.

A partir de 1961, es van deixar sentir els efectes macroeconòmics del Pla d'Estabilització i el país entrà en el període del mitificat «desarrollismo» dels anys seixanta. Aquesta fase expansiva s'asentà, de fet, sobre bases ben poc sòlides estructuralment parlant: la inversió estrangera, les divises dels emigrants i el turisme estranger⁸. Es va conso-

lidar la prominència de la indústria en l'activitat productiva, i també la puixança del sector serveis, en la qual incidí fortament un fenomen desconegut fins aleshores a Espanya: el boom turístic. Catalunya va participar amb força d'aquesta expansió econòmica, tant pel creixement i la diversificació del teixit industrial com per la creixent arribada estacional de turisme estranger.

Així, als anys seixanta, les condicions de vida de la població experimentaren una relativa millora, sobretot a les zones que els poders polítics i econòmics continuaven escollint o incorporaven a la nova política econòmica. Els moviments migratoris van assolir els índexs més alts de tot el període, i Catalunya continuà sent un focus principal de recepció d'immigrants. Les indústries en expansió necessitaven mà d'obra i aquest fet trobava el contrapès en el malviure històric de la majoria de la població agrícola, en un sector primari en procés creixent de mecanització i que continuava sent font de riquesa només per a uns quants. Aquests factors van contribuir a accelerar l'expulsió d'alts efectius poblacionals de tot l'Estat, seguint la tònica de l'èxode rural iniciat als anys cinquanta.

L'increment relatiu del poder adquisitiu de les capes populars afavorí l'auge del sector de la construcció. Moltes famílies s'incorporaren a la pràctica de llargs endeutaments per fer front a l'imperiosa necessitat d'habitatge. A això es van afegir les compres a terminis per poder gaudir d'un seguit d'electrodomèstics i de l'automòbil. Les indústries corresponents experimentaren una època daurada, i els seus productes de consum van passar a ser símbols del progrés i la modernitat que presidien el discurs «desarrollista» tan característic dels anys seixanta.

Tanmateix, aturar-se avui, per un moment, a recordar la simple imatge d'un d'aquells símbols emblemàtics, l'entranyable «600» de la fàbrica SEAT, fa pensar, si més no, en la desmesura de moltes consideracions a l'ús sobre l'anomenat «miracle econòmic» dels anys seixanta. Aquesta segona versió, ara neocapitalista, de la política econòmica del

franquisme s'assentava, com he dit, en factors bàsicament conjunturals: si la inversió estrangera i el turisme experimentaven recessió, i el mercat europeu disminuïa la demanda de mà d'obra, es feia palesa la dependència estructural del context internacional en què el país s'endinsà sense retorn a la dècada dels seixanta.

Així, després d'un nou sotrac financer a la segona meitat dels anys seixanta, la crisi econòmica mundial, que féu eclosió al 1973 i que es va conèixer com la crisi del petroli, situarà Espanya en una recessió econòmica de llarga durada.

Les grans xifres que quantifiquen el fenomen migratori constitueixen un fidel reflex d'aquella recessió de la conjuntura econòmica. Els fluxos migratoris cap a Catalunya presenten una progressiva disminució al final dels anys seixanta, que arriba a ser dràstica a la segona meitat dels 70. Pel que fa al saldo migratori, en entrar als anys 80, Catalunya passà a tenir un saldo negatiu. Per primera vegada des de feia més d'un segle, les persones que n'emigraven eren més que les que hi arribaven, i el creixement natural de la població es va convertir en preponderant.

Catalunya havia consolidat el canvi de model demogràfic que es perfilava als anys cinquanta, i els 25 anys que abracen des de 1950 a 1975 constitueixen els de més fort creixement poblacional de tota la seva història. L'explosió demogràfica es quantifica en un augment global de prop de 2,5 milions d'habitants. D'aquests milions, 1,5 representen el creixement migratori pròpiament dit⁹, i les transformacions estructurals que aquest creixement migratori va provocar incidiren positivament en el moviment natural de població.

Aquests nombrosos contingents de població immigrada s'incorporaven, en el cas català, en una societat que patia de forma genuïna, les conseqüències polítiques de la dictadura. Els agents socials i polítics del nacionalisme català i els elements més destacats de la cultura catalana foren objecte d'una

repressió ben coneguda, que s'afegia a la repressió generalitzada contra tota forma d'antifeixisme. L'expansió econòmica dels anys seixanta no va anar acompanyada d'un canvi en les estructures polítiques de l'Estat, però l'aparell repressiu del règim tampoc no aconseguí impedir que durant aquests anys s'assistís a una reconstrucció del moviment social i polític democràtic que, a Catalunya, era travessat per formes d'organització, continguts i reivindicacions en relació a la cultura i a la llengua catalanes i pels objectius més pròpiament polítics dels diversos projectes nacionalistes catalans.

Tanmateix, els considerables graus de segregació espacial a què es veié sotmesa la major part de la població nouvinguda i el fet que tendís a ocupar-se massivament en professions poc o gens qualificades, menys freqüentades per la població autòctona, van ser factors decisius per entendre la poca relació i el poc coneixement que amplis sectors de la immigració tenien d'aquella activitat nacionalista anti-franquista. Cal tenir en compte que, òbviament, aquest quefer social i polític no disposava pas de les possibilitats polítiques necessàries per a fer front a les penetrants idees centralistes imperants, ja que ben sovint es desenvolupava en condicions de semi-clandestinitat o, senzillament, en la il·legalitat. Les relacions interètniques, no sempre harmonioses, transcorrien sovint per camins ben diversos, i freqüentment les reivindicacions nacionalistes podien ser percebudes com una construcció, si més no externa, als espais de vida quotidians de la immigració. Es tractava d'una situació favorable a generar interrogants i resistències en relació a aquelles reivindicacions nacionalistes. Tot i així, als anys setanta, a mesura que el moviment d'oposició al franquisme s'estenia, amplis sectors de la immigració es van trobar immersos en un ambient sociopolític i en un context d'interètnicitat que propiciaven el qüestionament del centralisme espanyolista.

Les lluites per la millora de les condicions de vida i treball ja foren notables a la dècada dels seixanta i van assolir la màxima intensitat als anys setanta tot convertint-se en un factor rellevant, tant en relació a

la mateixa crisi política de la dictadura, com perquè el procés de transició cap a una nova forma d'estat es resolgués en el marc de la democràcia. A Catalunya, als anys setanta, amplis sectors de la població immigrada van protagonitzar a les fàbriques i als barris, aquests moviments socials per la millora de les condicions de vida que, a causa del context dictatorial, incorporaven ràpidament continguts polítics antifranquistes, entre els quals les reivindicacions nacionals catalanes seran cada cop més presents.

L'Hospitalet de Llobregat, l'àmbit empíric escollit per dur a terme aquesta investigació, és un exemple per excel·lència de les condicions en què tingueren lloc els processos d'assentament de gran part de la població que va arribar a Catalunya als anys seixanta i també de les estratègies d'integració social i adaptació cultural protagonitzades durant la dictadura i a partir de l'arribada de la democràcia. A aquests aspectes em referiré tot seguit per a contextualitzar més específicament el tema d'estudi.

1.2. UN ÀMBIT TERRITORIAL BEN REPRESENTATIU: L'HOSPITALET DE LLOBREGAT

En la introducció ja he explicat que vaig venir a viure a aquest municipi fa molts anys, precisament quan era un dels principals receptors de les migracions que arribaven a Catalunya a la segona meitat d'aquest segle. Aquest fet va determinar el meu interès pel tema d'estudi i ha influït en la manera com he acabat abordant-ne la investigació. Ahora ha facilitat el treball de camp dut a terme, ja que partia d'un notable coneixement previ del territori, de persones, grups organitzats, xarxes de relacions, etc.

Tendeixo a pensar que les conclusions generals d'aquesta recerca podrien ser fàcilment aplicables a d'altres territoris de característiques similars que configuren l'àrea metropolitana de Barcelona, sense que això hagués pas de pressuposar la negació de contextos específics. Però evidentment, per formular amb consistència qualsevol tipus de generalitzacions, caldria procedir a una investigació dissenyada a aquest efecte. Tot i no pretendre pas abastar aquest objectiu, espero aportar idees, generalitzacions, que puguin contrastar-se fructíferament en altres zones de Catalunya.

L'Hospitalet ja havia rebut impactants efectius poblacionals al primer terç d'aquest segle, durant la primera onada migratòria cap a Catalunya.¹⁰ Però serà arran dels grans moviments migratoris que caracteritzaren el període franquista que el creixement demogràfic converteix el municipi en la segona ciutat de Catalunya per nombre d'habitants,¹¹ alhora que el terme municipal s'urbanitza de gom a gom, cosa que comportarà la progressiva desaparició de la majoria de rastres del seu passat agrícola.

L'emplaçament fronterer de L'Hospitalet respecte a Barcelona és un factor bàsic per explicar el vertiginós creixement demogràfic, que es convertirà en la principal característica de la història de la ciutat en aquest segle. També es tracta d'un element rellevant per comprendre la història de la urbanització del terme municipal on, al llarg del segle, van anar

emergint amb força, multitud de barris en un territori globalment desvertebrat.

Fins als anys quaranta, el poblament de L'Hospitalet s'organitzava, d'una banda, en un continuum urbà respecte a Barcelona, constituït pels barris de Collblanc, La Torrassa —perllongaments del barceloní barri de Sants— i Santa Eulàlia, fronterer amb el de La Bordeta. D'altra banda i just a l'altra punta del terme municipal, tocant a Cornellà, es trobava l'històric barri d'El Centre, amb el seu raval industrial: el barri de Sant Josep. Entremig, vies fèrries, rieres i torrents, camps de vinyes, blat i garrofers a la part alta del terme, i horta a la Marina. En aquest paisatge agrícola existia poblament dispers, masies i petits nuclis aïllats de cases, esquitxos de la tumultuosa urbanització que, al primer terç de segle, configurà els esmentats barris fronterers amb Barcelona. Els camins que comunicaven els dos extrems poblats eren fangars quan plovia, i de nit, sovint, eren considerats perillosos.

Serà entre els anys cinquanta i els setanta que aquells petits nuclis de cases es convertiran en els densament poblats barris de Pubilla Cases i La Florida, en el barri de Sanfeliu, o en els blocs en alçada que permeten reconèixer fàcilment els barris de Bellvitge, Can Serra i El Gornal. Al mateix temps, els barris antics augmenten vertiginosament el nombre d'habitants¹².

Entre 1960 i 1975, el creixement migratori de la ciutat fou de 88.902 persones. Aquest creixement començà a ser negatiu a partir de 1976, i es poden constatar les coincidències temporals, si més no, amb l'anomenada crisi del petroli. L'arribada d'immigració a L'Hospitalet entre 1960 i 1975 va representar un total de 168.422 persones, alhora que la mobilitat espacial es configurava com una característica rellevant del període ja que, al llarg d'aquests quinze anys, 79.520 persones deixaren de residir al municipi.

Aquestes xifres es tradueixen en què L'Hospitalet dels 5.000 habitants del tombant de segle havia

passat de 50.070 habitants l'any 1940 a 123.282 l'any 1960 i a 295.073 l'any 1981. La ciutat s'havia configurat com un dels espais de segregació de la població arribada a Catalunya. A partir de 1981 i per primera vegada al segle, començà a disminuir gradualment el nombre total d'efectius del municipi, que al 1995 se situava en 262.501 habitants i al 1998 en 250.493. El destacable rejueniment de la població que ha comportat un fenomen migratori d'aquesta magnitud explica que el creixement natural fos notablement alt fins a la meitat dels anys vuitanta, tot contrarestant-se així, relativament, el saldo negatiu del creixement migratori que, des de 1976, és permanent¹³.

El fet que L'Hospitalet, als anys cinquanta, encara disposés de molt de sòl agrícola o sòl susceptible de ser urbanitzat convertia el terme municipal en un espai privilegiadament situat per a l'assentament de les grans migracions rurals quan la capital catalana es desbordava pel cantó de ponent, tal com ja havia succeït als anys vint i trenta.

A la vista de l'ingent creixement demogràfic, els petits i els grans negocis immobiliaris empaitaren el poder municipal perquè es creés sòl urbà arreu, ja que les inversions en habitatges es preveïen prometedores. Als anys cinquanta, el barraquisme va ser un tret identificador de la ciutat, sobretot al llarg de la carretera de Collblanc i a l'avui desaparegut barri de la Bomba; la població immigrada també resolgué el difícil accés a l'habitatge optant per l'autoconstrucció a tot el municipi, i els barris de La Florida i Pubilla Cases en van constituir els exemples més destacats; i, quan l'orografia ho propiciava, a certs barris també s'ocuparen coves obertes a la muntanya. Des de la iniciativa pública, les actuacions en relació a les enormes necessitats d'habitatges eren d'una insuficiència flagrant, alhora que la construcció era de pèssima qualitat: Blocs Caudillo als anys quaranta, a Collblanc, i Onésimo Redondo al final dels cinquanta, a La Florida.

La febre constructora es manifestà amb força a la dècada dels seixanta. La iniciativa privada aniria

ocupant tot l'espai no urbanitzat de L'Hospitalet i molt especialment entre 1960 i 1973, quan, tot sent alcalde Matías de España, les previsions municipals —ben representatives del voraginós i efímer discurs «desarrollista» dels anys seixanta— eren que la ciutat arribés als 600.000 habitants!¹⁴

Tanmateix, la saturació urbanística fou un element determinant. El creixement demogràfic de la ciutat va arribar a la xifra màxima l'any 1981, amb 295.073 habitants. Les formes que anà adoptant el teixit urbà van ser resultat dels múltiples Plans Parciais, és a dir, de les revisions que els diferents poders polítics aprovaren en relació al Pla Comarcal de 1953. L'especulació urbanística es legalitzà mitjançant plans parcials per a tots els barris. Però hi havia plans que eren presentats quan el teixit urbà estava en fase avançada o quasi totalment configurat. Pretenien principalment legalitzar situacions de fet quan les densitats de població permeses s'havien disparat i els espais per a usos públics estaven pràcticament esgotats. Els barris de Pubilla Cases, La Florida, El Centre, Sant Josep, Collblanc i La Torrassa o Santa Eulàlia en van ser mostres genuïnes. En d'altres casos, es definien actuacions amb coeficients d'edificabilitat a gust de les constructores, cosa que va donar lloc als blocs en alçada que configuren els polígons urbans de L'Hospitalet: Bellvitge, Can Serra, El Gornal.

Aquests potents negocis immobiliaris —coincidents en el temps amb la construcció d'alguna mostra dels anomenats, a l'època, edificis singulars¹⁵— eren presentats com un intent de traduir al teixit urbà, les ànsies de «modernització» que inspiraren tantes motivacions col·lectives als anys seixanta. Tanmateix, la imparable acció constructora no acostumava a anar acompanyada de la necessària acció urbanitzadora de l'entorn ni de la promoció de serveis sanitaris, escolars, de transports, ni de les infraestructures urbanes bàsiques.

L'Hospitalet s'incorporava a la cultura de masses des de les identitats canviants de l'antic poble que sortia de pagès i des del desarrelament i l'anonimat

dels nouvinguts. La societat de consum penetrava també en aquells Collblanc i La Torrassa, que abans del franquisme havien conegut una potent vitalitat social i política¹⁶, molt més connectada als barris barcelonins de Sants i La Bordeta, que al barri d'El Centre de L'Hospitalet, amb el qual ara ja estaven units per un continu urbà. Milers de persones organitzaven la seva vida al mig de carrers de fang, de tumultuoses cues al voltant dels pocs mitjans de transport existents, d'una proliferació de pisos i locals dedicats al negoci de les acadèmies privades¹⁷, d'un desert d'equipaments sanitaris, etc.

El veritable «miracle» dels seixanta, a L'Hospitalet fou una experiència gens mística, per cert, en la qual van participar principalment immobiliàries, constructors i propietaris del sòl. Tanmateix, l'Ajuntament no aconseguí atreure volums importants d'inversió industrial, única estratègia que entreveia per a pal·liar les grans mancances del pressupost municipal. Els dèficits de serveis de tota mena es multiplicaven al voltant d'una població activa poc alfabetitzada, dedicada majoritàriament i, sovint fora del municipi, a la indústria i en menor mesura, als serveis en llocs de treball poc qualificats i molt treball domèstic femení, també quasi sempre fora del municipi. La consecució de l'habitatge fou l'objectiu primordial per a moltes famílies fins ben entrats els anys setanta.

Aquelles dècades dels seixanta i els setanta van ser un període de grans transformacions. A L'Hospitalet, el paisatge urbà, els canvis al territori van ser tal vegada l'àmbit on més agressivament es percebia la radicalitat del procés. Paral·lelament, el marc polític en què s'esdevenien aquests canvis a gran escala contribuï decidivament que la progressiva consciència dels drets dels ciutadans respecte a unes condicions de vida dignes —les inqüestionables reivindicacions per canviar aquell nou paisatge urbà— s'emmarquessin en un context de lluita política més àmplia. El moviment associatiu hospitalenc, encapçalat per les associacions de veïns i articulat al voltant d'un ampli ventall d'entitats culturals i esportives, assolí, a la dècada dels setanta, una

força social i un protagonisme ciutadà creixents en la lluita per la democràcia¹⁸. Al mateix temps, moltes famílies de la ciutat es trobaven immerses en les lluites de les fàbriques barcelonines i del Baix Llobregat, ja que molt sovint alguns dels seus membres hi treballaven.

Des de la davallada de la dictadura i fins a les primeres eleccions municipals democràtiques de 1979, s'obrí un període en el qual aquell moviment associatiu s'anava transformant en moviment ciutadà i incorporava a les seves reivindicacions de millora de les condicions de vida, de treball i de democràcia, el dret a l'autonomia política de Catalunya. Entre la immigració, aquest objectiu potser es tendia sobretot a concebre com a requisit per apropar les decisions del poder polític a la ciutadania, fet que podia repercutir en una millor solució de les necessitats i els problemes socials, entre els quals l'atur s'anava configurant com a principal. Quan els sectors més socialment i políticament actius de la població immigrada participaven en la lluita per a les reivindicacions nacionals catalanes —probablement més percebudes com a necessitats «d'altri» que pròpies—, s'estaven accelerant les condicions perquè emergissin sentiments de la pròpia etnicitat, plasmables en el futur marc democràtic, en relació al qual s'exaltava la consecució harmoniosa de totes les llibertats, també les culturals.

El procés polític de transició cap a la democràcia retardà, a Espanya, el desenvolupament d'una política econòmica que s'ajustés als requisits de la nova etapa en què s'endinsava el capitalisme mundial a partir de la crisi dels setanta. Aquesta circumstància contribuï que, un cop reconstituïdes les institucions democràtiques, la recessió econòmica presentés nivells alarmants. La destrucció de llocs de treball, principalment en la indústria, era galopant, i el tradicional recurs de l'emigració a l'estranger no estava disponible.

La ferotge reconversió industrial engegada als anys vuitanta va consolidar a tot l'Estat, les bosses milionàries de persones aturades. La població cata-

lana ocupada en aquest sector productiu patí a bastament les conseqüències de tot aquest procés de reorganització econòmica i social¹⁹. L'Hospitalet, amb una població activa principalment ocupada en la indústria, arribava al 30% d'atur a l'inici dels anys vuitanta i, fins ben recentment, ha estat un dels territoris de Catalunya més afectats per la desocupació laboral. La relativa expansió econòmica del tombant de la dècada es va traduir en l'increment d'una modalitat laboral en auge: el treball temporal. Els anys vuitanta van donar pas a una conjuntura en què amplis sectors de població es troben immersos en uns nivells de competència, desconeguts fins aleshores, a l'hora d'intentar accedir a un lloc de treball.

D'altra banda, els anys vuitanta foren també els anys en què s'instaurà l'Estat de les Autonomies, de manera que les societats d'origen dels diferents col·lectius immigrants saltaren a l'arena política, tot fent-se presents de forma sostinguda als mitjans de comunicació i alhora desenvolupant acceleradament la construcció dels discursos legitimadors d'aquell nou estatus polític. Probablement es tracta d'una de les dècades de la història contemporània espanyola en la qual més intensament es construeixen i reconstrueixen etnicitats, alhora que aquelles societats que, com la catalana, tenien un bagatge polític clarament definit en relació al nacionalisme, pogueren reemprendre la posada en pràctica de les aspiracions nacionalistes en uns determinats nivells. En definitiva, els vuitanta van ser els anys en què les relacions interètniques passen a ser un dels components rellevants de la societat espanyola, de tal manera que es converteixen en un element central dels discursos dels diversos poders polítics arreu de l'Estat i, en concret, un element manifestament present en la vida política catalana.

És obvi que aquest nou marc polític va contribuir a intensificar el context d'interetnicitat que a Catalunya caracteritzava una de les vessants de les relacions socials. En concret, l'element en relació al qual, almenys a L'Hospitalet, es va començar a percebre més notòriament l'acció del govern de la

Generalitat fou, penso, la política de normalització lingüística. La percepció que parlar català es construïa densament com a frontera ètnica va emergir ràpidament, al mateix temps que el fet de «saber català» tendia a convertir-se en un requisit per competir millor en un mercat de treball cada cop més selectiu. Certament, es tractava d'un context que, si més no, reforçava la interètnicitat; d'un context que suscitava la reformulació d'estratègies d'adaptació cultural.

La possibilitat i la diversitat d'aquestes estratègies constitueix un dels temes centrals que m'interessava estudiar. D'entrada, es pot remarcar que si en entrar als anys vuitanta aquell teixit associatiu generat en la lluita antifranquista es trobava en crisi, durant la mateixa dècada dels vuitanta s'articulà, entre altres, un nou tipus d'associacionisme d'innegable potència, que continua sent prominent als anys noranta. Em refereixo a l'associacionisme ètnic d'arrel cultural no catalana²⁰, que prolifera a les àrees urbanes de Catalunya i en concret a L'Hospitalet, esperonat pel context d'interètnicitat que es deriva del procés polític en què es desenvolupa l'Estat de les Autonomies, tot i que manté una potent estratègia centralista.

Els anys vuitanta van ser també el període en què s'estrenaren els nous ajuntaments democràtics i, des de 1979 fins avui, les millores en la infraestructura urbana i els serveis han estat, sens dubte, positivament valorades per la població. Paral·lelament, l'Ajuntament de L'Hospitalet ha engegat una acció continuada per dotar el municipi d'una xarxa productiva que es decanta clarament cap al sector terciari en el marc de l'àrea metropolitana barcelonina. Aquest quefer municipal té lloc en un context demogràfic que, com el de Catalunya als últims anys, ha passat a caracteritzar-se pel progressiu envelliment de la població i, de la mà sobretot de les dones, per una minva de la fecunditat.

Així, L'Hospitalet dels anys noranta participa amb intensitat, tant de les conseqüències de les reestructuracions del mercat de treball com de l'e-

mergència de la interètnicitat a Catalunya com també d'unes determinades estratègies que la població femenina, principalment, engega en una conjuntura de canvi d'ampli abast, per citar tres aspectes que, al meu entendre, són rellevants avui en dia. I és aquest L'Hospitalet dels 250.000 habitants²¹, amb un 44% de població no nascuda a Catalunya²², la majoria de la qual forma part de l'onada migratòria dels anys seixanta, l'àmbit empíric que vaig escollir per dur a terme aquesta recerca.

NOTES

[1] Vegeu Cardelús, J. i Pascual de Sans, À. (1979): *Movimientos migratorios y organización social*. Barcelona, Península, Cap. 3; i Martínez Veiga, U. (1991): «Organización y percepción del espacio», a Prats, Martínez, Contreras, Moreno (eds.): *Antropología de los pueblos de España*. Madrid, Taurus, p.233.

[2] Per ampliar el marc teòric d'aquestes idees i la seva aplicació al context històric espanyol i català, vegeu Cardelús i Pascual de Sans (1979), op. cit.

[3] Vegeu Cabré, A. (1992): «Les migracions en la reproducció de la població catalana, 1880-1980». *Documents d'Anàlisi Geogràfica* núm. 19-20, p. 33-55.

[4] Per a la Catalunya urbana, vegeu: Molinero, C. i Ysàs, P. (1987): «La població catalana a la postguerra: Creixement i concentració, 1939-1950». *Avenç* núm. 102, p.38-46. Per a L'Hospitalet, vegeu: Santacana, C. (1994): *Victoriosos i derrotats. El franquisme a l'Hospitalet, 1939-1951*. Barcelona, Abadía de Montserrat, Cap. 3.

[5] Vegeu Puig, A. (1995): «La Guerra Civil espanyola, una causa de l'emigració andalusa en la dècada dels anys cinquanta?», *Recerques* núm. 31, p.53-69. Agraïeix a la companyia antropològica Carme Cebrián l'accés a aquesta publicació.

[6] M'he basat principalment en Borja de Riquer i J.B. Culla (1989): *El franquisme i la transició democràtica, 1939-1988*. Barcelona, Ed.62; i en A.Cabré i I. Pujadas (1989): *Població. Història econòmica de Catalunya*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Vol.V.

[7] Cabré i Pujadas (1989), op. cit., analitzen el procés de transició demogràfica del s.XX a Catalunya i constaten que al 1945 es mantenia com una de les àrees d'Europa i del món amb una fecunditat més feble. Aquest comportament faria pensar més en pautes diferencials de natalitat de la població autòctona que en les sovint considerades pautes hipermatalistes de la població immigrada. En relació a L'Hospitalet, per exemple, tant a la premsa local dels anys trenta com a la premsa barcelonina dels seixanta i setanta que es referia a la ciutat, el comportament reproductiu de la població immigrada fou motiu d'estigmatització.

[8] En aquesta línia d'anàlisi, vegeu, per exemple, Drain, M. (1971): *Iniciación a la economía de España*. Madrid, Ariel.

[9] Entre 1960 i 1965, el 63% de l'increment demogràfic fou aportació migratòria, que va passar a ser d'un 58% al quinquenni següent i d'un 43% entre 1971 i 1975 (Cabré i Pujadas, (1989) op. cit.).

[10] Vegeu Camós, J. (1986): *L'Hospitalet, la història de tots nosaltres: 1930-1936*. Barcelona, Diputació, Cap.1.

[11] Al final dels anys setanta, era la ciutat dels 300.000 habi-

tants.

[12] Per ubicar els barris al terme municipal, vegeu el plànol núm. 1 del capítol VIII.

[13] Dades extretes de l'*Anuari Estadístic de l'Ajuntament de L'Hospitalet*, 1994 i del de 1998.

[14] *Tele-Expres*, 26 d'octubre de 1971.

[15] En fou un exemple l'ampliació de l'Ajuntament amb un edifici annex de 8 plantes justament al barri del Centre, el més antic de la ciutat.

[16] Vegeu Camós (1986), op. cit., p.99-126.

[17] L'any 1966, dels 96 centres escolars existents a L'Hospitalet, un 56% eren privats no religiosos. D'aquests 54 centres, només 9 estaven en edificis fets per a escola i, concretament, el 52% s'ubicaven en pisos d'edificis d'habitatges. Vegeu l'estudi inèdit de CEDEC (1967), que es pot consultar a l'Arxiu de L'Hospitalet o al Centre d'Estudis de L'Hospitalet: *Estudio para un plan de equipamiento y promoción culturales de Hospitalet de Llobregat*, p. 111-115.

[18] Tractem aquest tema a Camós i Parramon (1997): «Crisi del franquisme. Associacionisme i moviment ciutadà a L'Hospitalet de Llobregat». II Congrés de CEPC. Institut d'Estudis Balearics, Palma de Mallorca. Inèdit.

[19] Entre altres autors, Petras, J. (1996) analitza en profunditat l'impacte de la política econòmica espanyola més contemporània en la vida laboral, social i política de les diferents generacions actuals, i el treball de camp el dugué a terme a Catalunya. Vegeu: «El informe Petras», a *Ajoblanco*, núm. 3, p.6-81.

[20] He abordat aquest tema a «L'associacionisme ètnic no català al Baix Llobregat». *Materials del Baix Llobregat* núms. 2 (i 3), 1997. Centre d'Estudis del Baix Llobregat.

[21] L'any 1991, quan es realitzà l'últim cens de població, les dades del qual han permès realitzar aquesta investigació, L'Hospitalet tenia 272.578 habitants.

[22] Vegeu: *Anuari Estadístic de la Ciutat de L'Hospitalet 1997*. Ajuntament.